

Nabeschouwing Senegal, juni 2012

Het BREDa kantoor (Bureau Regional de l'UNESCO pour l'Education en Afrique) met zijn diverse internationale experts en meertalige secretaresses was nog meer dan het kantortje in Khartoum een documenten productie centrum. Op basis van ervaringen in sommige landen werden syntheses van allerlei educatieve processen gemaakt en die werden dan gedocumenteerd, becommentarieerd en verstuurd naar alle lidstaten in Afrika. Ook werden er de nieuwste onderwijs en ontwikkelingsstrategieën en inzichten uitgewerkt die in het grote hoofdkantoor in Parijs werden bedacht. Zo was er bijvoorbeeld de gedachte dat je kleine kinderen op de lagere school in de moeders eigen taal moest onderwijzen en niet in een van de koloniale talen zoals Engels, Frans of Portugees.

Met het vertrek van de fransen uit de rurale gebieden zakte de voedsel productie in, vervielen de huizen en verviel de landbouwgrond to dorre vlakten waar slechts nog wat geiten graasden.

Sommige landen in Afrika hadden meerdere stammen en verschillende talen zoals bijvoorbeeld Zambia waarvan men beweerde dat er 60 verschillende talen waren. Voor mij leken dat misschien een vijftal taalgroepen met veel lokale dialecten, maar homogenisering naar slechts een enkele taal voor een land stond niet op het verlanglijstje van de UNESCO. Zo werd er een Babylonische taaldiversiteit gepropageerd, met een officiële taal in het Engels of Frans om met de buitenwereld te communiceren. Kleine kinderen moesten dus eerst een erg lokale taal of dialect leren waar ze bij elke verdere studie, zoals middelbare school of voor een baan, niets aan hadden. In de slechtste gevallen werd het schrijven van die lokale taal niet eens meegenomen als onderdeel. Wanneer dit UNESCO advies internationaal doorgedrukt zou worden, om kinderen slechts in hun dialect op te voeden, zouden die kinderen minder vervreemd worden van hun eigen ouders en hun cultuur; dat was het argument.

De problemen voor de uitvoering van dit taalbeleid waren meervoudig.

- o Een groot aantal landen in Afrika hadden een ruime verscheidenheid van talen. In sommige gevallen zoals in Zambia, was het niet duidelijk of het om verschillende talen ging dan wel om verschillende dialecten van een taalgroep zoals het Bantu of Lozi. Het zou in ieder geval betekenen dat de grootste landen in Afrika verschillende taalgroepen zouden krijgen.
- o Een aantal talen was niet gedocumenteerd of op schrift gezet, en als dat wel het geval was, dan was het vaak slechts de interpretatie van een enkele antropoloog die dat als taak had gezien.
- o De landen hadden onvoldoende financiering om hun Engelse of Franse taalboeken te reproduceren of om nieuwe versies te produceren en over de lagere scholen te distribueren, laat staan om een uitgebreidere serie andere taalboeken eerst te ontwikkelen en dan te distribueren.
- o Voor de middelbare scholen was in ieder geval nog Engels en Frans onderwijs nodig, want iedereen die zaken wilde doen of een redelijke baan wilde krijgen had de neokoloniale taal nodig. Het was niet duidelijk of het de bedoeling was om op de duur het Engels en Frans uit te bannen; daar werd niets over gezegd.
- o Jaren later moest men ook constateren dat Kenia een voorsprong kreeg op andere Afrikaanse landen omdat daar het Engels wel op de lagere school onderwezen werd.

Hoewel onderwijzen in de eigen moedertaal wellicht bewezen heeft dat het belangrijk is voor het behoud van de lokale cultuur, hebben kleine kinderen helemaal geen probleem om twee of drie talen te leren. Bijna alle kinderen van buitenlandse experts die op internationale scholen zaten leerden zonder moeite twee of drie talen. De taal van 'mama en papa', de taal van 'de bediendes' en die van 'op straat', en dan nog de taal die ze op de internationale school moesten leren. Met een tweede taal moet je dus niet wachten tot de middelbare school, zeker niet wanneer al bekend is dat 80% niet naar de middelbare school gaat omdat de kinderen al vroeg de kost moeten verdienen.

Pas in 1999 werd, meer dan 25 jaar later, door de UNESCO erkend dat drie talen goed mogelijk zijn voor kleine kinderen, maar ook tot op vandaag wordt het moedertaal dogma nog steeds verkondigd. In Nederland

wordt het sinds 2000 meer dan duidelijk dat allochtonen die niet de nationale taal machtig zijn een serieus integratie probleem hebben. Dat geldt niet alleen voor de oudere generatie die al jaren in Nederland woont, maar ook nog eens voor hun kinderen die eerst niet integreren, daarna asociaal worden en uiteindelijk zelfs crimineel. Door het in stand houden van de niet-nationale taalgroepjes worden getto's gecreëerd, en verdere afzondering van die mensen in het geheel; dat gebeurt ook voor de Wolof of Tuarek stammen die in een grote stad moeten overleven.

Bedelaars.

De tienduizenden Talibé die door de arme families in Dakar aan de Marabouts (onderwijzers) waren toevertrouwd om wat te leren, leerden zelfs helemaal geen taal, maar een serie rijmpjes in weer een andere vreemde taal, waarvan ze maar moesten geloven wat hun Marabout vertelde wat het voorstelde. Hun hoofd taak was om te bedelen en wekelijks de rijmpjes opdreunen. De UNESCO-BREDA die in Dakar haar Afrikaanse hoofdkwartier had, leek geen zicht te hebben van wat daar onder hun neus gebeurde.

De Talibé zijn anno 2000 en later tot een gigantisch probleem ontwikkeld, van de tienduizenden in 1974 zijn er nu in 2005 wellicht honderdduizenden in de Dakar metropool van 10 miljoen inwoners. De Senegalese overheid nam zelfs een wet aan tegen de commerciële uitbuiting van de kinderen, maar die wet wordt nog steeds niet of nauwelijks opgevolgd. Een hele generatie jeugd wordt systematisch verstoken van behoorlijk onderwijs gedurende de jaren dat de kinderen het makkelijkste informatie tot zich nemen. Uiteraard zijn er ook goede Marabouts die wel een gevarieerd onderwijs geven, maar zelf sturen ze hun kinderen naar dure privé scholen uit de opbrengst van hun tomatenpureeblikken bedelaartjes.

Cultuur en onderwijs.

In het rurale Zambia (hoofdstuk 1) werden de verhalen van de lokale cultuur overgedragen op de andere dorpsbewoners door avond na avond, jaar in jaar uit te luisteren naar de oudsten van het dorp. Gedurende het hele jaar met haar seizoenen werden rond het kampvuur in de centrale dorps hut de verhalen verteld die betrekking hadden op het huidige seizoen of de recente happenings in het dorp. Alleen door elk jaar weer dezelfde verhalen te vertellen blijven ze bij de dorpingen bekleven en kunnen dan later worden doorverteld aan de volgende generatie. Het is zo ongeveer het systeem van de kerk waar gedurende het gehele jaar de bijbel een maal wordt doorgewerkt, en waarbij je na een paar jaar ook bekend raakt met de Bijbelse geschiedenis. Het optekenen van die verhalen zou deze voor het nageslacht bewaard hebben want jongeren vertrokken vaak naar de steden en vergaten hun geschiedenissen. Helaas gebeurde dat opschrijven niet. Zo raakte uiteindelijk de lokale geschiedenis en daarbij de cultuurelementen in vergetelheid en daarmee verloor de autochtone rurale bevolking haar geschiedenis. Daar helpt klassiek europees onderwijs in een lokale taal niets aan, en wat dat betreft miste de UNESCO een belangrijk punt. De urbane migrant en nieuwe slumbewoner vervreemde van de eigen cultuur. Dit wordt dan nog verder gestimuleerd door de drang naar het hebben van dure Westerse producten, terwijl er ook steeds meer geld moet komen om de kosten van het urbane bestaan te financieren; een totale cultuuromslag. Daar doet een lokaal dialect niets aan.

Dan waren de staf vergaderingen ook interessant met betrekking tot het getouwtrek tussen de internationale experts of expats en de verdeling van het werk en de man-vrouw competitie. Elke keer dat de directeur een thema aansneed dat aandacht verdiende, moest dat door de een of ander worden opgepakt. Sommige thema's waren meer geliefd dan anderen en dat hing vaak samen met het budget dat beschikbaar was gesteld of de hoeveelheid reistijd dat er aan verbonden zat. Zo was er een Française expat (Chaisson) die zeer goed van de tongriem gesneden was en blijkbaar steeds kon beargumenteren waarom zij iets beter kon dan iedereen anders. Zo was er twee heren Dore en Nalletamby op het gebied van onderwijs technologie en science, maar Chaisson wist het beter. Dan was ook een deskundige uit Zaïre maar dat was blijkbaar een politieke benoeming want niemand wist wat hij op de BREDA precies deed. Tegen het einde van de vergadering werd dan de balans opgemaakt en bleek het dat zij bijna alle proposities naar haar had toegetrokken. Dan begon de verdeling van de taken weer opnieuw want zij kon de werklust onmogelijk aan en extra personeel kreeg ze niet. Gelukkig waren de expats vaak op reis dus dat gevecht kwam maar een keer in de maand voor.

Zakdoek

Op een dag werd de staf vergadering vervroegd. De directeur Bakthar Kamian zat zoals gewoonlijk achter zijn immense bureau en een stuk of acht experts in een halve cirkel er omheen. Gewoonlijk was hij het eerste half uur alleen aan het woord, maar na een poosje klonk het een beetje hees. Na een klein excuus haalde hij zijn zakdoek uit zijn omvangrijke lichtblauwe damasten Jallebia, bukte zich half onder het bureau, kuchte en

schraapte zijn keel en ging daarna verder met zijn discours. Na tien minuten deed hij het weer, half onder het bureau gedoken, en nu viel het op dat hij zijn zakdoek weer terug in zijn zak deed. Daarna met tussenpozen van vijf minuten deed hij hetzelfde en begon ook langzamer en heser te praten. De vergadering werd niet zo lang want er waren geen taken om te verdelen en we hoefden geen voortgangsrapportage te leveren. Wat bleek, die dag was de Ramadan net begonnen en hij was iemand die vond dat hij zijn eigen speeksel niet mocht doorslikken. Dus elke keer dat hij half onder zijn bureau dook deed hij een rochel in zijn zakdoek. Kamal was officieel ook moslim, maar haalde zijn schouders op over de dramatische ceremonie van Kamian, en liet zich op ons eigen kantoor gewoon koffie en thee serveren.

De wekelijkse stafvergaderingen op het regionale UNESCO kantoor was een constante competitie tussen de experts en hoofden van de departementen. Wie deed het beter, of wie kon het beter zodat ze taken toegewezen kregen? Wie kreeg meer personeel en budget?; er werd nooit gepraat over wat beter was voor de bevolking of wat beter tot hun sociale of economische ontwikkeling zou leiden, nooit. Aan beroepsmatig onderwijs werd nauwelijks aandacht gegeven, dat was meer voor de ILO. Ik kan me niet herinneren dat ooit het vele duizendkoppige Talibé probleem ter sprake is geweest, terwijl de moslim directeur daar toch van geweten moet hebben. Het samenbrengen van deskundigen uit de verschillende landen om gelijksoortige problemen te bespreken en oplossingen te vinden was er ook niet bij.

De internationale staf moest vooral rondreizen met kostbare dagvergoedingen; maar wel een mooie inkomstenbron voor de experts. Men ging er van uit dat het paternalistische UNESCO het allemaal beter wist en dat de voorgestelde maatregelen niet ter discussie stonden. Later leerde ik wel dat zo'n instelling typisch iets is van onderwijzers, en experts, en architecten, en westerlingen.

Om een vijftien tal landen in west Afrika te bezoeken was de staf veel op reis, sommigen voor de Franstalige landen en anderen voor de Engels talige landen, en niemand voor Angola in 1975.

Het onderwijsmodel dat door de UNESCO voor de recentelijk onafhankelijke staten in Afrika werd gepropageerd, was in principe het klassieke westerse onderwijs model, maar dat model leidde in Afrika hoofdzakelijk bureaucraten op. Dat was ook aanvankelijk wel de bedoeling ten tijde van de koloniale bewinden en zonder lokale *counterparts* kon Europa niet met Afrika praten. Het was echter niet voldoende gebaseerd op de behoeften van kinderen die met 10 of 12 jarige leeftijd moesten gaan werken. Een hoger administratief onderlegd kader was uiterst noodzakelijk, maar aan een ontwikkelde middenmoot, een goed opererende middenklasse werd nauwelijks aandacht besteed. Voor de gigantische bevolkingsgroei was Europees klassiek onderwijs voor de lagere school de gepropageerde hoofdzaak. Een vak leren waarmee je de kost kon verdienen gebeurde slechts als je via familie of kennissen een werkplek kreeg bij een bestaand bedrijfje. Een andere mogelijkheid bestond er nauwelijks en aan die problematiek werd niet gewerkt. In verschillende landen in afgelegen gebieden kwam ik wel eens in schoolklassen die de jaartallen van Europese oorlogen moesten leren, of de hoofdsteden, terwijl ze nog niet eens hun eigen steden in Afrika kenden of de boomsoorten die in hun omgeving groeiden.

Onze missies bestonden uit vele bezoeken, veel luisteren en praten, notities maken, opties uitwerken en dan na rijp beraad rapporteren. De rapporten die het scholen team na elke missie maakte waren voor de scholen, lokale overheden en ministeries en een handvat voor verbeteringen, maar vervolg missies waren er nooit of zelden. Was het allemaal glashelder?, was dit verwarring?, of begrepen ze er helemaal niets van? Misschien verdween alles wel in een bureaula. Bij een korte evaluatie op een eerder geadviseerde school stelde het bestuur een paar vragen die reeds uitgebreid in het rapport behandeld waren; het rapport had zelfs een uitgewerkt voorbeeld. Dus werd er een actie ondernomen om het rapport terug te vinden. Ja hoor, na enig zoeken in de juiste hoek bleek het onder de poten van een bureau te liggen zodat het niet meer wiebelde op de ongelijke vloer. Nuttig toch? Ons eigen afdelingshoofd Kamal El Jack begreep het allemaal wel maar kon zich er niet over opwinden; hij had een hele goed betaalde vaste baan buiten de Soedan, dus laat maar zitten.

Muur langs de hoofdweg

Toen ik in 2009 in Zuid Afrika was, ruim voor het aangekondigde wereld voetbaltoernooi werd ik weer herinnerd aan de Senegalese muur langs de weg naar de luchthaven. Nu, 40 jaar na de bouw van de muur rondom de slums in Dakar is er nog niets veranderd, alleen gaat alles op een grotere schaal. Hetzelfde principe om de krottenwijken af te scherm van 's lands hoofdingang werd rond Kaapstad nu reeds aangepakt zodat straks de honderdduizenden bezoekers niet meteen in de gaten hadden dat ze vanuit de luchthaven eerst 30 km langs arme *townships* reden.

De *townships* zagen er uit alsof ze van afvalmateriaal in elkaar getimmerd waren, vooral de aanbouwjes van de achterkanten van de huizen die naar de weg gekeerd stonden. Er waren wel drie verschillen met Senegal, de weg was breder, wel zes-baans, op sommige plaatsen bouwde men een voetgangersbrug over de weg, en men plantte bomen voor de muur. Logisch? Ja, ik denk het wel, want het is nu eenmaal niet mogelijk om de tienduizenden inwoners van die *townships* binnen een jaar zoveel investeringen te laten doen dat hun huizen langs de weg er beter uit zouden gaan zien. Subsidies geven zou bovendien ongelijke behandeling van de wegkant bewoners inhouden. Dus dan maar een muur.

Milieu

De geschiedenis van Bud Senegal had op dat moment weinig met ons scholenbouw werk te maken, maar was een voorbeeld van gebrek aan kennis of geen aandacht voor de milieu problemen, en kapitalistisch winstbejag van zowel de ambtenaren als de compagnie. "Na mij de zondvloed", of beter gezegd: ... de woestijn. Immers de overheid werd betaald voor het gebruik van het land, een aardige som geld waar weer een aantal ambtenaren van gefinancierd werd. In latere jaren zou er voor ontwikkelingsprojecten een milieu effect rapportage gemaakt moeten worden, maar toen was dat allemaal niet nodig. Bovendien was het een commerciële operatie, geen ontwikkelingshulp. In dit geval is men in Senegal misschien door de opgelopen milieuschade wijzer van geworden.

Een constante stroom van brandhout verdwijnt naar de stad.

De geschiedenis met de voedselhulp trof me sterk, niet alleen omdat ik gedurende vele weken de immense graanheuvel op de kade zag liggen en de lokale kranten vol stonden van de schande, maar vooral omdat dit de eerste keer was en ik van dichtbij zag dat die hulp slecht functioneerde en veel ervan niet op haar bestemming aankwam. Ter plekke zag ik ook in Mali dat de hongersnood niet iets van opeens was, maar reeds sinds vele jaren in de maak was. Een vergelijking met Zambia en haar ongebreidelde bevolkingsgroei zonder duurzame landbouwontwikkeling of de daarbij behorende infrastructuur dringt zich dan aan je op.

Wat het ergste was, dat de volgende hongersnood ook al reeds in de maak was, die vervolgens piekte in de jaren 1984 en 1985. De kinderen die het in 1973 overleefden kregen toen zelf kinderen. Het verschil met de 1972 Sahel hongersnood was dat nu de pers en de wereldwijde communicatie er sneller en intensiever bij waren. Tijdens de 1972 "catastrofe" werd het Rapport van de Club van Rome gepubliceerd, een milieuconferentie in Stockholm gehouden, daarna in 1974 een bevolkingsconferentie in Boekarest, een voedselconferentie in Rome, en een grondstoffenconferentie bij de UN in New York. De miljarden dollars en nog veel meer woorden die destijds al aan de ontwikkelingshulp en de UN organisaties besteed werden, hebben de kern oorzaak van de (volgende) hongersnood niet kunnen aanpakken; bevolkingsgroei.

Zoals veel van mijn collega's in de ontwikkelingshulp ga je soms twijfelen aan de resultaten van alle activiteiten. Natuurlijk wisten we dat een rapport schrijven zonder opvolging geen drastische verandering teweeg zou brengen. Het regionale bureau UNESCO had toentertijd geen methode om de aangezwengelde projecten op te volgen, hoofdzakelijk omdat dit niet gebudgetteerd was. Het jaarbudget was voor het functioneren van het kantoor en de vele dienstreizen. Budgetteren voor lange termijn projecten was extra en moest van donorlanden komen en die comités waren er niet. Het samenwerken met nationale overheden om projecten te ontwikkelen en te schrijven was nog niet ontwikkeld. Wel konden we constateren dat het bekroonde schoolgebouw door andere architecten in Mali werd gekopieerd.

Gedurende een missie in Mali had ik voor een opleidingsinstituut inclusief kostschool een zonne kooktoestel ontworpen met de gedachte dat er wel erg veel zon was, maar ook heel weinig hout om op te koken. Een van hun problemen was dat ze geen budget hadden voor brandstof en het personeel geen tijd om hele dagen de woestijn in te trekken om het te zoeken, terwijl de kinderen wel de aangeboden voedselhulp rijst moesten eten. Bij die voedselhulp zaten blijkbaar geen middelen om het eten te bereiden. Zowel voor een gebouw uitbreiding als het kooktoestel waren de tekeningen vrij precies uitgewerkt, maar omdat het rapport bij lokale politici en onderwijzers terecht kwam, die zich niet met koken bezighielden of met de behoeftes van de bevolking, gebeurde er niets mee.

Bij de BREDA werd dat rapport voor kennisgeving weggelegd. Als het een beetje technisch was dan keek de baas er na: "Interessante tekening, maar we hebben geen research budget". Samenwerking met de lokale universiteit, met thesis studenten, kwam toen niet ter sprake want de internationale organisaties deden alles in eigen beheer. Dat was volgens de UNESCO ook niet het probleem; eigen taalonderwijs was de focus.

Interessant genoeg was Senegal een voorloper op het gebied van zonne energie zoals dit pompstation dat op basis van heet water productie werkte. Het kooktoestel was een mini stoom koker. De pomp technologie werd gestopt nadat de PV cellen een paar jaar later goedkoper werden.

De rijke mensen in de stad hadden immers LPG uit flessen, en petroleum of auto benzine en diesel was gesubsidieerd. Dat de mensen op het platteland doorgingen met hout en stro sprokkelen (en dat was er dus al bijna niet), werd niet erkend als een probleem van de management, dat was te ver weg van hun denkwereld, bovendien moesten ze op een hoger niveau werken, aan de mondiale problemen. Tenslotte was dat eigenlijk meer een probleem voor de FAO of de ILO of dergelijke organisaties. Zelf was ik nog te onervaren om daar werk va te maken, of om zoiets bij de genoemde zuster organisaties aan te kaarten. Je zag het probleem overal om je heen als je op reis was, maar goede gegevens over de omvang van het probleem waren er niet.

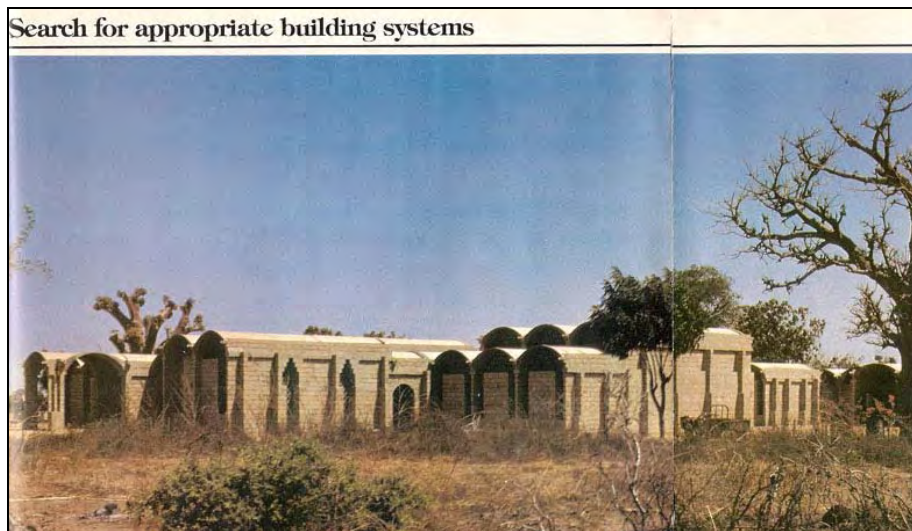
In de informele economie werd heel veel geld besteed aan brandhout dat in de steden geïmporteerd moest worden. De meeste mensen zijn afhankelijk van sprokkelhout en koken op erg inefficiënte houtverslindende vuurtjes.

Pas 40 jaar later wordt zwakjes erkend dat het continue sprokkelen van kookbrandstoffen door grote groepen uit de bevolking een negatieve en praktisch onherstelbare invloed hebben gehad op de vegetatie in de Sahel gebieden. Het zijn ook altijd de allerarmsten die hele dagen op weg zijn om van kilometers ver een beetje brandbaar materiaal te vinden; kleine boompjes worden geringd zodat ze over een tijdje ook dood brandhout zijn. Slechts een enkele grote boom in een dorp die schaduw geeft bestaat nog, er is geen enkele kleine boom meer te vinden. Met een fragiele beplanting die nauwelijks kan overleven in de droge klimaten resulteert het sprokkelen in een woestijn.

Hoewel de gebieden buiten de rivieren Senegal en Gambia een honderd jaar geleden nog bosland savanne waren, zijn het nu woestijn geworden. Met de beperkte hoeveelheid vocht, de verminderde plantengroei en de opwarming versnellen deze elkaar totdat het een totale zand woestijn is.

Voor Malie en Opper Volta hadden we een type gebouw ontworpen van gestabiliseerde leem, het materiaal waar al tien eeuwen mee gebouwd werd, en met het juiste ontwerp de tand des tijds goed doorstond. Een lemen gebouw paste al helemaal niet in het denken van de overheid, die wilde iets prestigieus van beton, cement en glazen ramen; heel duur en bloedheet. Het kooktoestel was natuurlijk ook een kwestie van opvolgen en ter plaatse een werkend prototype bouwen om te demonstreren. Het was natuurlijk ook te technisch voor de bureaucraten en te ver vooruit gedacht. Nu, 40 jaar later, komt er eindelijk een beetje vooruitgang in de zonne kooktoestellen, want alle hout en biomassa is nu al lang geleden opgestookt. Tegenwoordig heten dat Solar cookers.

Nianning agrarische school. Foto: Architectural Record; by Brian Taylor

Sommige onderwijzers begrepen wel nieuwe ideeën zoals een houten A-frame zelfbouw stoel. Een klein pakketje van rechte plankjes met voorgeboorde gaatjes kon met behulp van houtlijm en een schroevendraaier in elkaar gezet worden, waardoor een stevige stoel werd gemaakt. Het maken van losse stoelen van verschillende hoogtes voor verschillende leeftijden was ook revolutionair. Een audiovisuele show door middel van slides en extra tekst op een stencil ondersteunde de promotie. In 2008 vond ik zelfs nog een timmerman die een iets aangepast model produceerde.

Eerste Award

Een paar jaar nadat ik vertrokken was uit Senegal en in Zuid Amerika werkte kreeg ik een kopie van de Aga Khan Award for Architectuur 1980 toegestuurd. Het Nianning project was afgebouwd volgens onze prototypes en had na Hassan Fathy samen met nog vijftien projecten de eerste Award gekregen; leuk.

Leerzaam en duur

Het was een leerzame periode, inclusief hoe een grote internationale VN organisatie in het veld opereert, maar met alle bureaucratie en weinig effect leek het me een erg duur mechanisme, en daarover ben ik 40 jaar later niet van gedachten veranderd. Gebrek aan samenwerking met ILO, FAO of UNIDO en dergelijke was er nauwelijks (vaktechnisch onderwijs). Een deugdelijk recept voor lagere school onderwijs in elkaar zetten was er ook niet bij. Wel ben ik vaak hun culturele projecten tegen gekomen zoals de nationale erfgoed projecten; niet als werk, maar als toerist in een 50 tal landen over de hele wereld.